

Csillagászat történet

Régi amatőrök emlékei

Rácz Béla — a természet-megfigyelő bognármester (1863–1944)

Két esztendővel ezelőtt az 1600 lakosú Hajdú-Bihar megyei Szerep községben új utcanevet avattak. A régebben Deák Ferenc, majd Ságvári Endre nevét viselő utcát a helység egyik jeles szülöttjéről, Rácz Béla bognármesterről nevezték el. Az egykori bognár valóban kiérdemelte ezt a megbecsülést, hiszen mesterségének tisztas művelője volt, sokat fáradozott a közösség érdekében, és nem utolsó sorban jelentős, értékes munkát végzett a természeti jelenségek megfigyelése, pontos leírása terén. Elsősorban kiváló meteorológiai megfigyelőként tartják számon, de foglalkozott a madárvonulás vizsgálatával, mezőgazdasági jelenségek észlelésével és figyelte az égbolt pusztá szemmel látható jelenségeit. Így hát emlékének megörökítése a hazai amatőr csillagászat számára is megtiszteltetés.

Rácz Béla 1863. december 21-én született Szerepen. Mint ő maga írja, a természet szeretetét, a természeti jelenségek iránti figyelmet apja oltotta belé. Magasabb képzettséget nem szerezhetett, de kitanulta a bognár mesterséget, és megbízható, jó munkája idővel tisztas megélhetést biztosított számára. Ekkor már megengedhette magának, hogy könyveket, folyóiratokat vásároljon, és szép természettudományi könyvtárat gyűjtsön össze. Emellett sokat tett a maga idején országos hírnevű szerepi Községi Könyvtár érdekében, amelynek haláláig könyvtárosa volt.

Harminc esztendő is elmúlt, amikor úgy vélte, elég ismeretet szerzett ahhoz, hogy az Országos Meteorológiai és Földmágnassági Intézet önkéntes zivatar-észlelőjének jelentkezzen. 1897-től mintaszerű pontossággal figyelte meg a zivatarok felvonulását, kitörését, időtartamát és egyéb jelenségeit. 1904-től már csapadékmérőt, 1906-tól teljesen felszerelt éghajlati észlelő állomást tartott fenn Szerepen.

Meteorológiai észlelőmunkáját az Intézet éghajlati osztályának vezetője, dr. Bacsó Nándor ekként méltatta: „Jelentései, amelyeket a Meteorológiai Intézet mindig a lehető legpontosabbnak talált, valóságos mintaképei ma is a meteorológiai jelentéseknek... Csapadékméréseinek és zivatar megfigyeléseinek pontossága szinte páratlan.” (Az Időjárás, 1943/7–8. sz.) Az észlelési jelentéseket többnyire számos másféle égi jelenség pontos leírásával is kiegészítette: sarki fényekről, haló- és szivárványjelenségekről, tűzgömbökről számolt be. Az érdekesebb meteorológiai-csillagászati eseményekről külön beszámolókat küldött a Meteorológiai Intézetnek.

1906-ban jelent meg első írása az Időjárás hasábjain, és ettől kezdve három évtizeden át gyakran olvashatjuk a nevét hosszabb-rövidebb leírások alatt. A szorosabban vett meteorológiai eseményeken kívül gyakran számolt be pusztá szemmel látható égi jelenségekről. Elsősorban mint meteor- és tűzgömbmegfigyelő tűnt ki, de észlelte a nap- és holdfogyatkozásokat, üstökösöket is. Így hát joggal tartjuk Rácz Bélát amatőrcsillagásznak, annál is inkább, mivel írásaiból kiderül, hogy alaposan ismerte a csillagképeket, az égi jelenségek szabatos leírásának módjait.

Többek között szép ismertetést olvashatunk tőle az 1910a üstökösről (Az Időjárás, 1910/1. sz.), a Halley-üstökös nagy földközelsége idején végzett égbolt-megfigyeléseiről (1910/5. sz.), a Delawan-üstökös látványáról (1914/12. sz.). Alaposan megfigyelte — pusztá szemmel — az 1916. jún. 23.-i holdfogyatkozás idején a holdkorong látszólagos színváltozásait (Időjárás, 1917/9. sz.), és az 1920. márc. 22-i sarkifény-tünetményt 1920/7-8. sz.).

Igen érdekesek napfogyatkozás-megfigyelései. Távcsove nem volt, de jó meteorológiai műszerekkel rendelkezett. Ezért elsősorban azt vizsgálta — 10-15 percenként végzett műszer-leolvasásokkal —, hogy miként változik a hőmérséklet, a szél iránya és erőssége, a felhőzet a fogyatkozás tartama alatt (Az Időjárás, 1914/11., 1917/1-2., 1921/3-4., 1927/7-8.). Ezek az észlelések ma is tanulságosak, sőt kiértékelhetők. Legtöbb beszámolója azonban a meteorokról és tűzgömbökről szól. Többek között Rácz Béla észleléseinek köszönhető, hogy közelítőleg kiszámolhatták az 1914. évben hullott kisvarsányi és nyírábrányi meteoritok tűzgömbjeinek magasságát és mozgását. Nemcsak részletes leírása révén járult hozzá a hullók ismeretéhez, de adatainak megbízhatóságát ismerve megítélhető más észlelések pontossága.

Sok jelentése, ismertetése nem önálló cikként jelent meg, hanem beépült a nagyobb, átfogó feldolgozásokba. Nyomatásban közölt észleléseit a Csillagásztörténeti Szakcsoport (volt CSACS) egy későbbi alaposabb feldolgozás reményében kigyűjtötte. A Hajdú-Bihar megyei amatőrök értékes munkát végeznének, ha összegyűjtenék Rácz Bélának a helyi újságokban esetleg közzétett csillagászati adatait (Püskökladány és Debrecen lapjait érdemes átnézni 1905-1940 között).

Tudományos tevékenysége mellett tevékeny részt vállalt községének társadalmi életében. Az ottani református egyház presbitere, a szerepi Hitelszövetkezet és a Hangya Szövetkezet egyik életrehívója volt. Tevékenységét már életében is méltányolták: a Magyar Meteorológiai Társaság Hegyfoky Kabos emlékéremmel jutalmazta (1934), a Földművelési Miniszter elismerő oklevéllel (1936), a magyar államfő pedig 1943-ban Magyar Arany Érdemkereszttel tüntette ki 80. születésnapja alkalmából.

Rácz Béla 1944. január 5-én hunyt el, 50 esztendővel ezelőtt. Csendes, de igen gondos, megbízható munkájával csillagászati ismereteink gyarapításához is hozzájárult. Megérdemli, hogy a magyarországi műkedvelő csillagászok is megörökítsék emlékét!

(Rácz Béla munkásságáról az Időjárás c. folyóirat alábbi számaiban található beszámoló: 1933/1-2. 21. o., 1934/11-12. 261.o., 1936/3-4. 72-75. o., 1943/7-8. 143. o., 1943/9-10. 173.o. Külön köszönettel tartozom id. Gali Árpád szerepi lakosnak a Rácz Béla személyére vonatkozó érdekes és részletes felvilágosításokért.)